

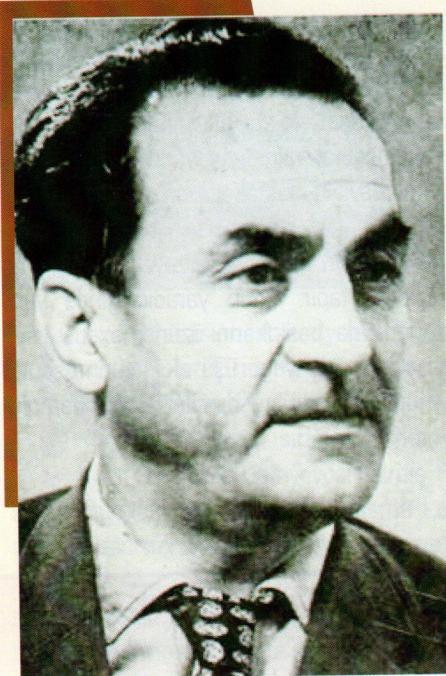
RƏSSAM HƏSƏN HAQVERDİYEVİN YARADICILIQ YOLU

Sevinc Quliyeva

Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyası

Sənətşünaslıq fakültəsinin magistri

E-mail: sevinc.quliyeva1992@inbox.ru

Qədim Azərbaycan incəsənəti digər sahələrdə olduğu kimi, təsviri incəsənətdə də özünəməxsus inkişaf yolu keçmişdir. 1922-ci ildə "Molla Nəsrəddin" jurnalının Bakıda nəşr edilməsi ilə əlaqədar satirik qrafika, karikatura, illüstrasiya və siyasi plakat janrlarına həvəs artdı. Əzim Əzimzadə başda ol-

maqla, yerli rəssamlar təsviri incəsənət sahəsində qızığın fəaliyyətə başladılar. Əzim Əzimzadənin başlatdığı nəcib işi davam etdirən rəssamlardan biri Həsən Haqverdiyev idi.

Həsən Əli oğlu Haqverdiyev 1917-ci ildə İrəvan şəhərində dünyaya göz açıb, ilk təhsilini Bakıdakı 134 sayılı məktəbdə alıb. 1934-cü ildə Bakı Rəssamlıq Məktəbini bitirib. İstedədi və çalış-qanlığı sayəsində yetkin rəssam kimi püxtələşən H.Haqverdiyev Azərbaycan Rəssamlar İttifaqının üzvü seçilib, bir sırə maraqlı rəsm əsərləri yaradıb. Onun rəssamlıq sahəsində ilk addımları uğurlu olub. Hələ gəncliyində yaratdığı mürəkkəb tarixi kompozisiyaları və portretləri ilə özünün zəngin bədii imkanlara, sənətkar üçün zəruri müşahidəcilik qabiliyyətinə, sərəst rəsm canlı rəng qavrayışına malik olduğunu göstərib. Bu imkanlar sonralar daha da inkişaf edərək rəssamin yaradıcılıq diapazonunun genişlənməsi ilə nəticələndi.

Sonralar Həsən Haqverdiyev təkcə dərin məzmunlu tematik tablolar, portretlər və mənzərələr müəllifi kimi deyil, hətta karikatura və şarj ustası, səhnə tamaşalarının tərtibatçısı kimi tanınır. Canlı naturadan ardıcıl şəkildə işləmək rəssam müşahidəciliyini inkişaf etdirən ən mühüm şərtlərdəndir. Həsən Haqverdiyev tələbəlik illərində harada olursa-olsun rəsm bloknotundan ayrıla bilməz, görüb duydularını sərrast və dəqiq cizgilərlə canlandırmağı sevirdi. O, karandaş və boyalarla 100-ə qədər rəsm, etüd və qaralama çəkmişdir.

Yay tətilini belə səmərəli keçirən rəssam öz işlərini rəssamlıq məktəbində fərdi hesabat sərgisində nümayiş etdirirdi. Bu sərgi müəllim və tələbələr tərəfindən maraqla qarşılanmışdır. Həmçinin Həsən Haqverdiyev 1933-cü ildə öz məktəb yoldaşları T.Tağıyev, K.Xanlarov və başqaları ilə birgə ilk dəfə Azərbaycan rəssamlarının respublika sərgisinə qatılıb. Bir ildən sonra rəssam yenidən respublika rəssamlarının sərgisində iştirak etmişdir. Bu sərgidə "Gitara çalan oğlan", "Qoca portreti", "İçərişəhər motivləri" adlı etüdləri nümayiş etdirilib.

1935-ci ildə H.Haqverdiyev əvvəlki etüd və rəsmlərindən istifadə edərək "Kürdlər arasında müştərək müqavila" adlı diplom əsərini çəkir və əla qiymətlərlə rəssamlıq məktəbini bitirir. Tələbəlik illərində qazandığı uğurlar nəticəsində artıq o, bədii ictimaiyyət arasında ümidi verici bir rəssam kimi tanılmışdır. 1937-ci ildə "A.S.Puşkinin A.S.Qribəyedovun cənazəsi ilə qarşılaşması" adlı tarixi kompozisiyalı lövhəsini işləmişdir. Əsərdə tamaşaçının nəzər-diqqətini cəlb edən başlıca keyfiyyətlərindən biri də surətlərin və mühitin təbiiliyindən əvvəl, dahi şairin ehtiraslı və romantik surəti diqqət mərkəzindədir. Əsərdə Puşkin at belindədir, tənha dağ yolunda qəflətən qarşısına çıxan araba onu ayaq saxlamağa, hadisədən xəbərdar olmağa vadar edir. Şairin atlı fiquru siluet kimi dəqiq cizgiləri ilə mənzərə fonunda aydın seçilir. Onun maraqlı dolu nəzərləri, üzündəki həyacan tabutu müşayiət edən gürcüləri də maraqlıdır. Milli geyimdə verilən

bu adamlar da naməlum müsafiri həyəcanla nəzərdən keçirirlər. Kompozisiyada daxili dinamika olduğunu açıq-aydın hiss edirik. Hadisə sanki qəflətən ani olaraq baş verir. Tabloda rəng cəhətdən daha çox tutqun boz çalarlar üstünlükdədir. Əsər Bakıda və Moskva Puşkinə həsr olunmuş yubiley sərgilərində nümayiş etdirilib və müvəffəqiyyət qazanıb. "İskustva" jurnalının səhifələrində əsər görkəmli sovet rəssamlarının tabloları ilə müqayisə olunur. Müəyyən mənada natamamlığına baxmayaraq, kompozisiyanın və surətlərin ifadəliliyinə görə yüksək qiymətləndirilir. Bu əsər yaradıcılığında, tarixi janr sahəsində axtarışlarında müəllifə bir təkan olmuşdur.

Rəssam 1937-1939-cu illər ərzində çoxlu sayıda tarixi tablolar və eskizlər yaradıb. Həmçinin digər tarixi janrlı kompozisiyalarından "Siyasi məhbusların Bayıl həbsxanasından sürgünə aparılması", "Lado Ketsxoveli gizli mətbəədə", "Gizli ədəbiyyatın getirilməsi", "Xanların tabloları" əsərlərində tarixin yaşamışlarını rənglərlə təcəssüm etdirib. Həsən Haqverdiyev tarixi tablolarında canlı, təsirli və yaddaqlan insan xarakteri yaratmışdır. Yaradıcılığındakı bütün xüsusiyyətlər sanki bir əsərində cəmlənmişdir. 1939-cu ildə çəkdiyi "Xanların dəfnி" əsəri xüsusişlə maraqlıdır.

Tarixi janrlı əsərləri ilə yanaşı, həmçinin portretləri də rəssamın yaradıcılığının bəzəyidir. Həsən Haqverdiyev portretlərində insan mənəviyyatına nüfuz edərək maraqlı və kamil əsərlər yaradıb. Şair Rəsul Rzanın, dirijor Niyazinin, rəssam Əzim Əzimzadənin portretlərinin və s. bir çox portretlərin müəllifiidir. Həsən Haqverdiyevin yaradıcılıq diapazonu genişdir. O həmçinin qrafika sənətinə aid qiymətli əsərlər təqdim edib. Rəssamın zəngin qrafika yaradıcılığı

təsviri sənətimizin əlamətdar hadisələrindən biridir. H.Haqverdiyevin plakatları mövzunun aktuallığı və emosionallığı ilə fərqlənirdi. "Ölkəyə 600 ton pambıq verək" adlı plakatı nümunə göstərsək, yanlışlıq. Bu plakata görə rəssam Kiyevdə keçirilən Ümumittifaq siyasi sərgisində üçüncü dərəcəli diplomla mükafatlandırılıb. "Qoy həmişə günəş olsun!" adlı plakatını 1964-cü ildə uğurla ərsəyə gətirmiştir. Əsərdə 2 qız uşağının təsviri diqqət mərkəzindədir. Uşaqların simalarında əks olunmuş təbəssüm iri gözlərindəki sevinci təcəssüm etdirir. Əsərdə rus və azərbaycanlı qız balaları əllərində çiçək və oyuncaqlar tutmuşlar. Bu plakat səmimiyyəti, saflığı, dostluğu təcəssüm etdirir. Plakat 1966-ci ildə Zaqafqaziya rəssamlarının sərgisində diploma layiq görüldü.

Rəssamın publisistik fırçası da iti və kəsərlidir. H.Haqverdiyev "Kommunist" və bir çox digər qəzetlərdə fəaliyyət göstərmİŞdir. Kəskin fırçası plakatlarda da o dövrün bütün mənfiliklərini əks etdirir. O həmçinin mətbuat səhifələrində dərc etdirdiyi rəsmlərində ziyanlıların, istehsalat qabaqcılarının surətlərini canlı emosional səpkidə təsvir etmişdir. Plakatda obrazların təsvirinin inca və canlı ştrixlərlə əks olunması, təbii ki, diqqətlərdən yayılmır. Lenin neft mədənləri idarəsinin fəhlələrinin, Mirbəşir rayonu pambıqçılarının, "Sovremennik" teatr artistlarının, məşhur şahmatçıların rəsm portretləri də rəssamın uğurlu işlərindəndir. 1962-ci ildə yaratdığı "Sülh və dostluq" plakatı isə K.Marksın heykəli fonunda təsvir olunan müxtəlif millətlərin nümayəndlərinin beynəlmiləçilik ideyalarını təbliğ edir. "Sülh və dostluq" plakatında verilmiş həmin ideyanın daha orijinal ifadəli forması ilə 1971-ci ildə yaratdığı "Amerika

zindanlarında” adlı plakatında rastlaşırlıq. Yenilməz mübariz Angela Devisin portretinə Amerika irqçılara qarşı çevrilmiş kəskin bir ittihamnamə kimi baxılır. H.Haqverdiyev “Azərbaycan” və “Ulduz”, “Təbliğatçı” və “Azərbaycan qadını”, “Göyərcin” jurnallarının bədii tərtibində yaxından iştirak etmişdir. Rəssam “Kirpi” jurnalında 1959-cu ildə fəaliyyətə başlayaraq inca humor duyğusu ilə karikaturalar yaratmışdır. Haqverdiyev karikaturalarında məişət həyatındaki eybəcərliklər, mənfiliklər, sərxoş insanlar, qadına xor baxanlar, moda hərsləri, dini ayinlərlə camaatı aldadan tiplər ifşa olunur. Əsərlərdə mənfiliklərlə yanaşı, müsbət surətlərə də üstünlük vermişdir. Buna “Dostluq kəməri” (1959), Nəriman Nərimanovun abidəsinə həsr olunan rəsmi (1970) ən gözəl nümunədir.

Həsən Haqverdiyev dostluq şarjları ilə Azərbaycan qrafika sənətində unudulmaz izlər buraxmışdır. Müəllimi Ə.Əzimzadənin ənənələrini yeni və müasir istiqamətdə inkişaf etdirərək onlarla maraqlı dostluq şarji nümunələri yaratmışdır. Bildiyimiz kimi, şarj öz mahiyyəti etibarı ilə məzhdəkəli portretdir. Belə əsərlərdə təsvir olunan konkret obrazın özünəxas xüsusiyyətləri, üz çizgili, hərəkətləri, zahiri xüsusiyyətləri müəyyən qədər işiştirdilir, mübaliğə olunur. Dostluq şarjlarında mənəvi və zahiri əlamətlər zarafatıyan, bəzən isə kinaya ilə verilir. Dostluq şarji adamı tənqid və ya təhqiq etmək deyil, əksinə, onu ictimaiyyətin diqqətinə, hörmətinə layiq bir sima kimi tanıtmaq, şöhrətdən dirək məqsədi daşımışdır. Həsən Haqverdiyev özünün dostluq şarjlarında təsvir etdiyi ziyanlıların, elm adamlarının ən səciyyəvi xüsusiyyətlərini ümumişdirmiştir.

Rəssamın surətlər qalereyasını bir aynaya bənzətsək, həmin aynada Qara Qarayev müdrikliyini, S.Rüstəm düşüncəliliyini, Fuad Əbdürəhmanov ciddiliyini, M.Abdullayev müləyimliyini, T.Salahov təmkinliliyini, S.Bəhlulzadə çılgınlığını görə bilərik. H.Haqverdiyevin

şarjları heç də insanı zahirən gülünc göstərən əyri ayna deyil, əksinə, Mayakovskinin təbirinə, “böyüdücü şüşədir” desək, yanılmayıq. O, surətin zahiri cizgilərini elə böyüdür, mübaliğə edir ki, bunun sayəsində təsvir olunan şəxsin nəinki mənəvi aləmi, həmçinin fəaliyyəti, peşəsi qabarlıq gözə çarpır. Yiğcamlıq, ifadə vasitələrinin azadlığı, fikir dərinliyi həmin şarjların fərqləndirici xüsusiyyətlərindəndir.

H.Haqverdiyev yaradıcılığının başqa bir sahəsi olan teatr-dekorativ sənətə nəzər salaq. İstedadlı rəssam Azərbaycan Dövlət Gənc Tamaşaçılar Teatrında səhnəyə qoyulan bir neçə əsərin bədii tərtibatını vermişdir. H.Haqverdiyevin teatr sənətinə müraciəti heç də təsadüfi deyil. Bu, onun əvvəlki axtarışlarının bir növ davamıdır.

Rəssamin arxivində “Yevgeni Onegin” və “Qaratoxmaq qız” adlı operalar üçün çəkdiyi əlvən dekor eskizləri biza galib çatmışdır. Həmin eskizlərlə üslub cəhətdən hər iki operanın məzmununa uyğun təsvir olunan mühitin tarixi koloritini düzgün verə bilmüşdür. Rəssam teatr-dekorasiya sahəsində maharətini həmçinin O.Ç.Məmmədovun “Dan ulduzu” pyesi üçün dekor və geyim eskizlərinin hazırlanmasında uğurla göstərmişdir. Haqverdiyevin teatrda sonraki işi K.Qoldoninin “İki ağanın bir nökəri” komediyasına verdiyi tərtibatdır. 1968-ci ildə M.Təhmasibin “Rübailər aləmində” tarixi romantik dramının bədii tərtibatını hazırlayıır. Rəssamın qarşısında XII əsrə qədim Gəncə torpağında cərəyan edən hadisələrin mahiyyətini və dramın romantik məzmununu boyalar dilində açmaq kimi mürəkkəb bir vəzifə dururdu. Əsərin üslub xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq miniatür rəssamlığı ənənələrindən bəhrələnmişdir.

Həsən Haqverdiyev yaradıcılığı maraqlı və rəgarəngdir. Yaratdığı əsərlərdə sevinc də var, kədər də... Bu dəyərli mirası qoruyub saxlamaq bizim incəsənət qarşısında ən məsul borcumuzdur.

Ədəbiyyat:

1. Zeynalov Əsgər. Görkəmlı rəssam və onun ailəsi /Yeni səda. 27.10.1994/.
2. M.Səməd. Düşündürən boyalar /Qobustan. 1972 № 1/.
3. Nurəddin Həbibov. “Həsən Haqverdiyev”.

Резюме

В статье анализируется творчество Гасана Ахвердиева.

Ключевые слова: композиция, заряд, портрет, графика.

Summary

Hasan Haqverdiyev's oeuvre has been analyzed in the article.

Key words: composition, charge, portrait, graphic.